

UOT 781.21

S.Hacıyeva

Baş müəllim

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Az 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
e-mail: s.hacıyeva630@gmail.com

MƏKTƏBLİLƏRİN HARMONİK EŞİTMƏ QABİLİYYƏTİNİN İNKİŞAFI

Açar sözlər: harmoniya, ifadə vasitələri, eşitmə qabiliyyəti, musiqili qavrama

Məqalədə şagirdlərin musiqi fəaliyyətinin səmərəli olması üçün onların müəyyən musiqi qabiliyyətlərinin olmasının vacibliyindən bəhs olunur. Qeyd olunur ki, bu qabiliyyətlər musiqinin qavranılması prosesində əmələ gəlməlidir. Lakin musiqinin qavranılması mürəkkəb bir proses olub dinləyicidən müəyyən bir hazırlıq və müəyyən inkişaf tələb edir. Buna görə də harmonik eşitmə qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi musiqi dərslərinin vacib vəzifələrindən biridir. Məqalədə ilk dəfə olaraq musiqinin tam qavranılması üçün emosiya və eşitmə qabiliyyətinin qarşılıqlı əlaqədə inkişaf etməsinin önəmi və buna görə də şagirdlərdə müxtəlif qabiliyyətlərin kompleks şəkildə inkişaf etdirilməsinin labüddüliyi göstərilir.

С.Гаджиева

РАЗВИТИЕ ГАРМОНИЧЕСКОГО СЛУХА УЧАЩИХСЯ

Ключевые слова: гармония, средства выразительности, слух, музыкальное восприятие

В статье говорится о важности наличия у учащихся определенных музыкальных способностей для того, чтобы они могли эффективно заниматься музыкальной деятельностью. Отмечается, что эти способности должны формироваться в процессе восприятия музыки. Однако восприятие музыки – сложный процесс, требующий от слушателя определенной подготовки и развития. Поэтому развитие гармонического слуха – одна из важных задач уроков музыки. В статье впервые подчеркивается, что для полного восприятия музыки важно развитие эмоций и слуха во взаимодействии, и, следовательно, нужно комплексное развитие различных способностей учащихся.

S.Hacıyeva

DEVELOPMENT OF HARMONIC HEARING OF STUDENTS

Keywords: harmony, means of expression, hearing, musical perception

The article discusses the importance of having certain musical abilities for effective musical performance of students. It is noted that these abilities must be formed in the process of perception of music. However, the perception of music is a complex process and requires a certain preparation and development from the listener. Therefore, developing harmonic hearing is one of the important tasks of music lessons. The article shows for the first time the importance of developing emotions and hearing in interaction for the full perception of music, and therefore the inevitability of complex development of different abilities in students.

Şagirdlərin musiqi fəaliyyəti dörd formada olur: musiqinin qavranılması, musiqinin ifası, musiqi sədalari altında hərəkətlər (rəqs) və musiqi əsərinin təhlili.

Belə bir musiqi fəaliyyətinin səmərəli olması üçün şagirdlər müəyyən musiqi qabiliyyətinə malik olmalıdırlar. Ümumtəhsil məktəblərdə şagirdlərin musiqi təhsili, tərbiyəsi və inkişafının əsasını musiqinin qavranılması və xorla oxunulması təşkil edir. Aşağı siniflərdə xorla oxumağa meyl daha güclü olur, yeniyetməlik dövründə musiqinin qavranılması üstünlük təşkil edir.

Müxtəlif növ musiqi əsərləri mövcuddur. Onlar bir-birindən ifadə vasitələrinə görə, mətnə (vokal-xor musiqisində), orkestr və musiqi alətlərinin müxtəlifliyinə görə, melodiya və akkompənimentin özünə məxsus əlaqələrinə görə fərqlənirlər. Buna görə də musiqinin qavranılması dinləyicidən müəyyən hazırlıq və müəyyən musiqi inkişafı tələb edir.

Bu tələblər içərisində harmonik eşitmə qabiliyyəti önəmli yerlərdən birini tutur və şagirdlərdə həmin qabiliyyətin inkişaf etdirməsi musiqi dərslərinin vəzifələrindən biridir. Estetik nöqteyi-nəzərdən harmoniya musiqinin ifadə vasitələri bölməsinə aid olub tonların birləşməsindən yaranan həm avazlıq, həm də həmavazlıqların qarşılıqlı əlaqələrinin qanunauyğunluqlarını araşdırır.

Burada həmavazlıq dedikdə onu sadəcə akustik mənada deyil, musiqi kontekstində bədii-ifadə əhəmiyyəti olan düşünülmüş musiqi uyğunluğu kimi nəzərdə tutmaq lazımdır. Bir qədər dar mənada musiqidəki harmoniyanı hiss etmək çoxsəliyi qavramaq deməkdir. Daha dar mənada bu və ya digər akkordlar haqqında təsəvvüdüür.

Musiqidə harmoniya tonların həm eyni vaxtda, həm də ardıcıl səslənməsi ilə yaranır. Harmoniyanı dəqiq və tam hiss etmək üçün ən azı üç ton olmalıdır.

Burada tersiyanın xüsusi, ifadəlilik rolu vardır.

Musiqidə harmoniya vahidi akkorddur. Akkord məntiqi diferensiallaşmış, həmavaz olub, lad-harmonik sistemin müəyyən bir halqasıdır. Akkord musiqidə harmonik funksiyanın daşıyıcısı, onun nüvəsidir. Buna görə də cəmi iki-üç akkord dinləyicidə hiss-həyəcan, assosiasiya, təsəvvür yarada bilər.

Musiqidəki harmoniyanın qavranılması dinləyicinin musiqi eşitmə təcrübəsinə, onun musiqi bazasına əsaslanır. Müəyyən sayda müxtəlif janrdə, müxtəlif stildə, müxtəlif cərəyanlarda yazılmış əsərlərlə tanışlıq zəruri şərtidir. Harmoniyanın səciyyəvi xüsusiyyətlərdən biri onun şaquli mahiyyətdə olmasıdır. Ona görə harmoniyanın ifadəli olması üçün onun vahid akkordların uzunluğunu artırmaq lazımdır. Lakin bəzən sözlər, ifadələr, çalarlar incə harmonik ştrixlərlə bəzədilməlidir.

Beləliklə, musiqi əsərinin məzmununun inkişafında harmoniyanın rolu iki əsas planda açılır. Bir tərəfdən harmoniya bilavasitə ifadəlilik rolu daşıyaraq tonallığa və ya akkordlara (və ya məntdəki bu və ya digər sözlərə) müəyyən rangarənglik verir. Digər tərəfdən harmoniya musiqi fikrində bir əlaqə və məntiq yaratmağa xidmət edir. Harmoniyanın bu iki cəhəti bir-biri ilə sıx əlaqədə olaraq bir birini tamamlayır.

Şagirdlərin harmonik eşitmə qabiliyyətinin inkişafında bu cəhəti nəzərə almaq lazımdır.

Harmoniyanın ifadəli olmasını təmin edən digər bir yol – harmonik səslərin melodiyaşdırılmasıdır. Bu yol harmoniyanın melodic səslənmə ilə zənginləşdirilməsidir. Məsələn, F.Əmirovun musiqisinə fikir verək. Bəstəkar bəzən ayrı-ayrı həmavazları kəskin şəkildə qarşı-qarşıya qoymaqla özünəməxsus və kaloriteli səslənmə yaradır. Bəzən isə əsas diqqəti melodik harmoniyaya, səs və ya səslər qrupunun uyğunlaşma formalarına yönəldir.

Musiqidə harmonik dil daimink inkişaf edir. Bəstəkarlar harmoniyanın yeni-yeni ifadə imkanlarını aşkar edib, öz yaradıcılıqlarında istifadə etməklə musiqi-harmonik cəhətdən daha koloritli, qeyri-adi əsərlər yazırlar.

Klassik musiqidə yalnız oberton harmoniyadan: üçsəslə, septakkord – istifadə edilir. Müasir musiqidə isə harmonik dil xeyli genişlənməmişdir. Musiqişünaslar aşağıdakı harmoniyaları qeyd edirlər:

1) Dissonanslaşan tersakkordlar (septakkordlar, nonakkordlar) həll edilmədən müstəqil şəkildə təsnif edilir.

2) Yeni ifadə vasitələrindən biri də köməkçi tonlarla zənginləşmiş üçsəslə komplekslərin "salxımı" adlanır.

3) Son dövrlərdə akkord quruluşu və musiqi fakturasında çox planlılıq müşahidə edilir. Bunun nəticəsində müasir musiqidə polifunksiya, polimelodizm, poliharmoniya və politonallıq əmələ gəlir.

4) Tonallıqdan kənar elementlər də mövcuddur. Tonallıqdan kənarla tonallığı eyniləşdirmək olmaz. Tonallıqdan kənar dedikdə müvəqqəti

yarlanmış, tonallığına görə neytral olan modulyasiya zonası nəzərdə tutulur. Belə bir modulyasiya müəyyən tonallığa doğru gedən yolda əmələ gəlir.

5) Bir-birinin əksi olan müxtəlif lad birləşmələrinin eyni vaxtda səslənməsi nəticəsində poliladlıq – birtonallı şaquli mütənasıblıq yaranır.

6) Yeni melodik və harmonik çevrilmələr yaratmaq üçün yeni ladlar daxil edilir.

7) Tonika öz lad rəngini dəyişərək konsonanslıqdan çıxır.

Müasir musiqidə harmoniya ənənəvi musiqidən fərqli olaraq tematizmin əsasına çevrilir. Buna görə də "tematik harmoniya" termini yaranmışdır.

XIX əsrin klassik musiqisi ilə müasir musiqinin harmoniyalarını müqayisə etsək, müasir harmoniyada polifonizmin diqqət mərkəzində olduğunu görürük.

Bu sadəcə olaraq polifonizmin rolunun artdığı deyil, söhbət harmoniyanın özündə polifonizmin formalaşmasından gedir. Bu özünü hər bir səsin, hər bir səs kompleksinin melodik-tematik fərdiləşməsində özünü göstərir. Müasir harmoniyanın səciyyəvi xüsusiyyəti məhz onun tematik-fərdi əhəmiyyət kəsb etməsidir. Bunun nəticəsində harmoniya artıq çoxsəsliliyin və lad-tonallıq əlaqələrinin ümumi əsası olmaq funksiyasından xarakteroloji, obrazlı rol funksiyasına çevrilir.

Müasir musiqi ədəbiyyatının təhlili göstərir ki, musiqi dilinin dəyişməsində əsas dəyişiklik harmoniyanın payına düşür.

Bütün bu deyilənlər harmoniya və onun səciyyəvi xüsusiyyətlərinə aid idi.

İndi isə gəlin harmonik eşitmə qabiliyyəti və musiqinin qavranılmasında onun əhəmiyyəti haqda danışaq.

Məktəb tədris-metodik ədəbiyyatında "harmonik eşitmə qabiliyyəti" anlayışı müxtəlif şəkildə şərh edilir. Əksər hallarda həmin anlayış ikisəslə və üçsəslə xor əsərlərinin qavranılma və ifa olunma qabiliyyəti kimi təsnif olunur. Qısa şəkildə desək, harmonik eşitmə çoxsəslə musiqini qavramaq qabiliyyətidir.

V-VIII sinif şagirdlərində harmonik eşitmə qabiliyyətinin formalaşması və inkişafı onlarda musiqini tam şəkildə qavramaq vərdişləri ilə əlaqədardır. Psixoloqlar musiqi eşitmə qabiliyyətini (slux) "qabiliyyətlər kompleksi" kimi şərh edirlər. Bu kompleks əsasında şagird musiqi obrazlarını təsəvvür edir və onu qavrayır.

"Qabiliyyətlər kompleksi"inə daxil olan əsas qabiliyyət isə harmonik eşitmə qabiliyyətidir.

Harmonik eşitmə qabiliyyəti xorla oxumaq prosesində inkişaf edir. Çünki çoxsəslə musiqinin ifasında harmonik eşitmə qabiliyyəti əsas rol oynayır.

Məlumdur ki, musiqi inkişafının əsasını şagirdlərin musiqiyə emosional reaksiya verməsidir. Lakin bununla yanaşı musiqini tam qavramaq üçün şagird musiqidəki xaric (deton) səsləri eşidə bilmirsə, yəni harmoniyanı qavramırsa,

bu halda onun emosional reaksiyası da çox səthi olacaq. Musiqi cəhətdən inkişaf etmiş şagirddə iki cəhət – emosiya və eşitmə qabiliyyəti qarşılıqlı əlaqədə olur. Buna görə də şagirdlər də müxtəlif qabiliyyətlər kompleks şəkildə inkişaf etdirilməlidir. Yalnız bu halda musiqini tam şəkildə qavramaq mümkündür.

Məqalədə **ilk dəfə** olaraq musiqinin tam qavranılması üçün emosiya və eşitmə qabiliyyətinin qarşılıqlı əlaqədə inkişaf etməsinin önəmi və buna görə də şagirdlərdə müxtəlif qabiliyyətlərin kompleks şəkildə inkişaf etdirilməsinin ləbüdlüyü göstərilir.

Ədəbiyyat

1. Rəcəbov O. “Uşaqlar və mahnılar”,
2. Белобородова В.К., Ригина Г.С., Алиев Ю.Б. “Музыкальное восприятие школьников”. М.,1975
3. Мазель Л.. “К дискуссии о современной гармонии.” / “Советская музыка”, 1962, № 5

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 08.02.2021

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 22.02.2021

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15.03.2021

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Afət Həsənova

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.